

вання управлінської творчості керівників з урахуванням специфіки професійної діяльності.

Література

1. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развития человека / Деркач А.А. Кн. 1-5. Акмеологические основы управленческой деятельности. Кн.2. – М.: РАГС, 2000. – 536 с.

2. Деркач А.А. Введение в акмеологию / Деркач А.А., Кузьмина Н.В. – М.: РАГС, 1995. – 315 с.

3. Стрельченко Д. С. Познавательные способности профессионала: сущность и пути развития (акмеологический подход) / Стрельченко Д. С. – М.: Междунар. академия акмеологических наук, 2003. – 76 с.

Рассматриваются теоретические основы развития управленческого творчества руководителя. Описывается программа развития управленческого творчества руководителя, которая включает ряд тренингов для развития главных критериев управленческого творчества. Анализируется эффективность использования программы.

Tutor of International Institute of Management Theoretical principles of managerial creativity development have been considered. Development program of managerial creativity, including trainings' set for key criteria of managerial creativity, has been outlined. Effectiveness of development program's utilization has been analyzed.

УДК 316.47

РОЛЬ АДАПТИВНОСТІ ТА КРЕАТИВНОСТІ У РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА

Белінська М.І.

У статті обґрунтовується положення про адаптивність та креативність як сутнісні властивості особистості та сутнісні ознаки професійної діяльності та спілкування психолога.

Ключові слова: адаптивність, креативність, сутнісні властивості особистості, комунікативна компетентність, професійне спілкування психолога.

У сучасному суспільстві все більшої актуальності набуває проблема дослідження критеріїв успішної підготовки фахівців, професія яких передбачає взаємодією та спілкуванням з людьми. Для соціономічних професій характерним є «високий ступінь невизначеності вимог як до процесу, так і до результату праці» [10, с. 51]. Саме до таких професій належить і професія «психолог». Робота психолога може бути ефективною лише за наявності здатності до ефективного спілкування, «таланту спілкування» (Н.В. Бачманова, Н.А. Стафуріна), вміння вирішувати «задачі на спілкування» (М.А. Амінов, Н.В. Молоканов). Тому можна стверджувати, що однією з основних складових професійної компетентності психолога є його комунікативна компетентність.

Комунікативну компетентність можна розглядати з різних позицій, проте важливо визначитись із тим, що складає її сутнісну основу.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування положення про адаптивність та креативність як сутнісні ознаки комунікативної компетентності професійного психолога.

Адаптація та творчість, як два різновиди людської активності (В.М. Дружинін), два модуси людської взаємодії зі світом (Н.І. Сарджвеладзе), два механізми доцільної поведінки (В.А. Роме-нець) здавна знаходяться у центрі уваги психологічної науки.

Якщо розглядати критерії успішності людини у житті, то спершу таким критерієм була адаптованість людини до життя та взаємодії із соціальним світом. З часом, зі зміною поглядів на призначення людини в світі, визначення її як активного суб'єкта, здатного не тільки реагувати на зміни, а й породжувати їх, ствердився пріоритет самоактуалізації вільної особистості. І саме творчість стала визначати міру успішності людини, а неадаптивність – розвиток особистості (В.А. Петровський).

У сучасній психології, поряд із численними дослідженнями продуктивної активності, креативності, особистісних властивостей креативної людини, які сприяють розкриттю сутності такого складного феномену, як творчість, постають нові питання: адаптованість творчої особистості, можливості креативності як компонента адаптивного потенціалу, роль творчості в дезадаптації особистості, можливості адаптації як умови розвитку та самоактуалізації та ін. Усе це сприяє посиленню інтересу до розгляду творчості та адаптації як взаємопов'язаних явищ.

У сучасних умовах безперервної трансформації суспільства адаптація та творчість визнаються «визначальними для існування

особистості сферами активності» [13, с. 27]. А, отже, вагомого значення набувають і відповідні властивості особистості – адаптивність та креативність.

Значущість адаптивності та креативності можна виявити і у зв'язку цих властивостей із базовими категоріями психології: «особистість» та «індивідуальність». За твердженням В.М. Ямницького, «зоною актуалізації адаптаційної активності людини на рівні розвитку є обумовлена включеністю у соціальні зв'язки та діяльність системна якість, відома у психології як «особистість», тоді як полем виявлення її творчої активності є індивідуально-, соціально- та загальнозначуща реалізація індивідуально-типологічних, неповторних і унікальних характеристик на рівні індивідуальності (унікальності, феноменальності) » [13, с. 31].

Адаптація є безперервним процесом у житті особистості, проте, на відміну від біологічної адаптації, соціальна адаптація людини як результат і здатність визначає гармонійність життєдіяльності особистості у соціумі та взаємодії з оточуючими людьми. Дезадаптована особистість характеризується передусім порушенням соціальних зв'язків, що унеможливорює її нормальне життя та діяльність.

Динаміка та мінливість життя вимагає від активної особистості також творчості. За твердженням О.О. Вельдбрехт [4], креативність вже не престижна ознака виключності людини, а нагальна необхідність існування. В сучасному нестабільному та конфліктному світі творчість, креативність потрібна кожній людині для того, щоб комфортно себе почувати та адекватно реагувати на життєві проблеми. За твердженням багатьох дослідників, креативність відіграє значну роль у становленні людини як професіонала, творчий рівень професіоналізму розглядається як найвищий (Г.А. Ковальчук), оскільки на цьому рівні повною мірою розгортаються творчі ресурси особистості, які забезпечують продуктивність діяльності.

Тобто адаптація та творчість, а також відповідні здібності, є однаково необхідними особистості для прояву конструктивної активності, самоактуалізації та саморозвитку.

Отже, адаптивність та креативність можна визначити сутнісними властивостями особистості як такої.

Адаптивність та креативність посідають особливе місце у структурі особистісних рис психолога. Саме цим пояснюється значна кількість наукових досліджень, присвячених проблемі креативності

психолога та питанню успішності адаптаційних процесів на етапі становленні його як професіонала.

Так, креативність досліджувалася як професійно-важлива складова мислення психолога-практика (Н.І. Пов'якель), як професійно-важлива властивість майбутнього психолога (І.П. Краснощоченко, Н.І. Рилова) як інтегративний компонент професійної діяльності особистості майбутнього практичного психолога (О. Лобода), як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів (Т.М. Розова).

Адаптація переважно розглядається у професійній діяльності психолога як вагомий етап переходу від навчання до професійної діяльності (І.І. Бондаренко, Л.В. Скришко), адаптивність же, навіть у загальному плані, почала досліджуватися порівняно недавно (В.О. Кузнецова), а досліджень щодо адаптивності психолога практично немає.

Креативність є однією з властивостей психолога, що визначає його професійну майстерність. У сучасних умовах на перший план виходять такі особистісні властивості та здібності психолога: професійна ініціативність, винахідливість, креативність (Т.В. Дуткевич). Саме ці характеристики сприяють творчому підходу до виконання своїх обов'язків психологами-практиками.

Визначають особливості прояву креативності у професійній діяльності та у професійному мисленні психолога-практика (Н.І. Пов'якель):

- креативність міститься в основі уміння психолога «бачити» проблеми клієнтів та їх поверховий та глибинний зміст, чутливості (сенситивності) до проблем, а також в основі вибору серед них індивідуально-провідних, тих, що потребують першочергового розгляду і вирішення;
- значною є роль креативності при формулюванні проблеми та професійного запиту для клієнтів, при утворенні професійних цілей та їх формулюванні і прогнозуванні можливостей здійснення;
- креативність має прояв у продуктивності і якості розв'язання професійно-психологічних проблем. Ключове вміння психолога – саме в оригінальності мислення, нетрадиційності та інноваційності погляду фахівця, у поєднанні оригінальності, конструктивності й реальності здійснення рішення, і, нарешті, в оригінальності та неповторності «конструктивного бачення» проблеми;
- особливу значущість креативність має в інноваційному контексті розв'язання професійно-психологічних завдань, а саме:

у постановці професійних діагнозів, їх інтерпретацій, здійсненні збору матеріалу для постановки діагнозу, застосуванні професійних прийомів та психотехнологій психокорекції, їх оновленні та поєднанні, у здатності психолога до пошуку нових рішень, технологій, альтернатив, та, загалом, у наявності потреб у творчості та професійних інноваціях [9, с. 24-25].

Отже, на думку Н.І. Пов'якель, провідне значення креативності психолога полягає у здатності бути чутливим до прихованої суті проблем клієнта та здатності оригінально мислити, завдяки чому створювати значну кількість альтернативних підходів до розв'язання конкретної унікальної проблеми. Тут креативність розглядається, перш за все, як когнітивна здатність, що включає в себе гнучкість мислення, оригінальність, здатність до постановки проблем та їх конструктивного творчого розв'язання. Проте, це лише частина розуміння ролі креативності, яка проявляється не тільки в особливостях мислення, а й у творчому ставленні психолога до дійсності, прагненні творчості, у здатності бути справжнім, автентичним.

Р. Мей визначав, що лише професійні знання та навички не завжди є основою успіху у практичному консультуванні, а іноді можуть заважати. На його думку, класичну відповідь на питання «Що є відмінністю ефективного практикуючого психолога» дав З. Фрейд, який вважав найважливішим «природжену здатність проникати в душу людини – і в першу чергу, в підсвідомі рівні власної душі – та навчатися на практиці». У свою чергу, це означає «здатність відмовитися від тенденції керуватися у своїй роботі більш чи менш стійкими стереотипами» [8, с. 100-101].

Дійсно, розглядаючи професійну придатність терапевта, психолога-консультанта, слід зосередитися на його вмінні, готовності, здатності працювати з відкритою реальністю, що відповідає проблемі, не спираючись на вже знайомі схеми, програми, цілі, очікування [12, с. 29]. Така готовність базується саме на творчому ставленні до дійсності, прагненні до нового, відкритості світу.

З позицій особистісного підходу визначається, що креативним особистостям властиві риси, що можуть мати неабияке значення у спілкуванні та діяльності практикуючого психолога: незалежність, неконформність оцінок і суджень; відкритість розуму – готовність повірити своїм і чужим фантазіям, сприйнятливість до нового і незвичайного; висока толерантність до невизначених і нерозв'язних ситуацій, конструктивна активність в цих

ситуаціях; розвинене естетичне почуття, прагнення до краси та гармонії [5, с. 107].

Також зазначимо, що креативність як властивість та здібність особистості є вагомим чинником розвитку комунікативної креативності (В.А. Бараннік, Р.В. Белоусова, Н.І. Булка, Р.А. Калениченко, У.В. Кала, В.Н. Куницина, О.В. Марченко, А. Маслоу, О.П. Санникова) як специфічної складової комунікативної компетентності (Т.Ю. Осипова, Н.С. Черноусенко), що особливо важлива у спілкуванні психолога.

Комунікативна креативність – це цілісна властивість особистості, що характеризує творчий потенціал особистості і складається з особливостей індивіда, які сприяють нестандартному, нешаблонному вирішенню ситуацій, що виникають у спілкуванні, допомагають генерації оригінальних ідей та засобів спілкування, вибору найбільш оптимальних стратегій поведінки, розв'язанню проблем, що виникають під час взаємодії з іншими людьми [11, с. 167].

У той же час, результати ряду ґрунтовних досліджень вказують, що креативність не завжди позитивно впливає на спілкування та взаємодію особистості з оточуючими, а також ефективність професійної діяльності психолога.

Так, досліджуючи генезу креативності як складову професійного мислення (яке також належить до складової когнітивного компонента комунікативної компетентності) психолога-практика, Н.І. Пов'якель визначала, що сама по собі креативність не означає обов'язково продуктивність професійного мислення психолога, оскільки виникає лише зосередженість на «розробленості та деталізованості рішень, пошуку тільки оригінальних ідей» [9, с. 27]. Це може виникнути і в спілкуванні в разі неврахування особливостей актуальної ситуації. Чимало креативних ідей не зможе повною мірою проявитися, якщо не будуть враховані особливості конкретної ситуації, особливості іншої людини.

Ситуація взаємодії людей ніколи не залишається статичною: змінюються умови, змінюються поточні стани людей. Виникає необхідність швидко орієнтуватися у соціальних ситуаціях та відповідно змінювати поведінку та стиль взаємодії, при цьому зберігаючи внутрішню гармонію та внутрішню стійкість.

У дисертаційному дослідженні О.О. Вельдбрехт [4] визначається, що для осіб з високим рівнем креативності характерне неприйняття інших людей, висока соціальна фрустрованість, емоційна вразливість, депресивність, прагнення домінувати, не вра-

ховуючи думку оточуючих, і в результаті – висока ймовірність міжособистісних та внутрішньо-особистісних конфліктів, що є основою їх дезадаптації. За даними її дослідження, існує певний оптимум креативності, який поєднуватися з успішною адаптованістю та гармонійною взаємодією з оточуючими.

Д.О. Леонтьєв [7] зазначав, що більш творча людина, завдяки власній відкритості світу, новому досвіду та складності внутрішньої структури, є більш вразливою, що може призводити до негативних наслідків для її власного психічного стану.

Усе зазначене не може не позначитися на успішності діяльності психолога.

Оскільки основою діяльності психолога є взаємодія з іншими людьми, а необхідними характеристиками – особистісна зрілість, особистісна та поведінкова гнучкість, прийняття інших, психологічне благополуччя, відсутність глибоких внутрішніх конфліктів – розвинена здатність до адаптації є передумовою успішної діяльності психолога, його професійного та особистісного розвитку.

На наш погляд, оптимально розвинена здатність людини до адаптації (адаптивність) не обов'язково є перешкодою творчості, а й може бути необхідною передумовою, завдяки якій стає можливим більш конструктивний прояв творчих здібностей у соціальному середовищі. Адже адаптація забезпечує рівновагу, проте «це таке врівноваження, що є передумовою творчих процесів та розвитку» [2, с. 98].

Найбільш цілісне, на наш погляд, уявлення про адаптивність можна отримати з дефініції О.В. Кузнецової, яка визначає адаптивність як «властивість особистості, що характеризує її здатність до внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (поведінкових) перетворень, модифікацій, що спрямовані на збереження або відновлення врівноважених взаємостосунків особистості з соціальним середовищем за умов його постійних змін» [6, с. 7].

Звертаючись до наукової літератури, знаходимо такі приклади проявів адаптивності у діяльності та спілкуванні практикуючого психолога: здатність пристосовуватися до особливостей людини (О.В. Крючкова), «налаштовуватися» на клієнта (А.Е. Айві, М.Б. Айві, Л. Саймек-Даунінг), використовувати різні стилі спілкування у відповідності з вимогами ситуації та актуального моменту, «вживатися» в актуальну ситуацію (А.Л. Галін, Р.С. Немов, Є.В. Руденський), безоціночно сприймати та приймати, здатність встановлювати контакт з партнером по спілкуванню, рапорт (О.О.

Бодальов, С.В. Васьківська, В.Н. Куніцина, Є.В. Руденський, В.А. Семиченко), на основі чого виникає легкість, взаємне прийняття (В.М. Куніцина), відчуття щирості та відкритості у спілкуванні (один з показників успішності майбутньої комунікативної взаємодії); адекватно сприймати ситуацію, себе, партнера по спілкуванню та задачі (Ю.М. Жуков, Л.А. Петровська), адекватне та досить швидке, гнучке мислення та поведінка в умовах конкретної ситуації спілкування (Л.В. Долинська, Ю.М. Ємельянов, Ю.М. Жуков, М.М. Заброцький, Л.А. Лепихова, Л.А. Петровська, В.П. Черевко); здатність до саморегуляції у процесі спілкування, зокрема емоційної та поведінкової.

Психолог завжди працює з неповторним внутрішнім світом іншої людини і, як зазначала І.І. Бондаренко, особистісно-комунікативна адаптація практикуючого психолога, як здатність до спілкування з новими людьми, спроможність прийняти їх та бути прийнятим ними, є дуже важливою, адже «у згорнутій формі він (адаптивний процес) відтворюється при кожному зіткненні з новим клієнтом» [3, с. 10]. А. Айві підкреслював, що важливим є «пристосування свого стилю консультування (...) до задоволення потреб розвитку кожного окремого клієнта» [1, с. 173].

Отже, адаптивність та креативність є важливими для компетентного спілкування психолога, проте, зважаючи на те, що зазначені властивості є різноспрямованими за своєю суттю, у конкретній особистості вони можуть бути розвинені неоднаково, що в свою чергу порушує питання про їх співвідношення. Максимальна успішність у спілкуванні, на наш погляд, залежить від оптимального поєднання таких властивостей особистості: наявності достатнього рівня адаптивності, що дає змогу адекватно реагувати на зміну ситуації спілкування, проте не перешкоджає розвитку спілкування, спонтанності та нешаблонності у взаємодії, неадаптивній активності; та достатнього рівня креативності, необхідного для творчого перетворення процесу взаємодії, породження нестандартних ідей, прагнення до нового, але, водночас, не перешкоджаючого позитивному ставленню до оточуючих та внутрішній стабільності.

Відтак, логічно стверджувати, що для компетентного розв'язання професійних комунікативних проблем майбутні психологи під час навчання у ВНЗ особливу увагу повинні приділяти розвитку насамперед таких якостей, як креативність і адаптивність, а також здатності їх оптимально поєднувати в конкретній ситуації взаємодії з партнером по спілкуванню.

Висновки. На основі аналізу наукової літератури (Г.О. Балл, Н.І. Булка, О.О. Вельдбрехт, В.М. Дружинін, В.О. Кузнецова, Г.П. Левківська, В.О. Моляко, А.А. Налчаджян, В.А. Петровський, В.А. Роменець, Н.І. Сарджвеладзе, В.Є. Сорочинська, В.С. Штифурак В.М. Ямницький) адаптивність та креативність можна визначити як сутнісні властивості особистості.

Креативність є потужним фактором розвитку особистості в цілому, оскільки впливає на готовність змінюватися, прагнення до нового, здатність відмовлятися від стереотипів та знаходити нестандартні рішення у комунікативних ситуаціях. Креативність проявляється у гнучкості, оригінальності, нешаблонності мислення, а також творчій спрямованості, творчому ставленні до життя, діяльності та спілкування, прагненні до самовдосконалення. Тому роль креативності у діяльності психолога полягає у забезпеченні творчого підходу до взаємодії з іншою людиною, нешаблонного творчого спілкування, і на основі цього здійснення ефективної компетентної комунікації.

Адаптивність у професійній діяльності та спілкуванні психолога є основою здатності досягати стану зовнішньої та внутрішньої рівноваги у мінливих умовах соціальної взаємодії, здатності швидко орієнтуватися в актуальній ситуації, гнучко змінювати стилі взаємодії з урахуванням актуальної ситуації, готовність до змін та активних дій, а також здатність приймати іншу особистість в її унікальності, тобто здатність до встановлення динамічної рівноваги з внутрішнім та зовнішнім світом. Основною роллю адаптивності у діяльності психолога можна визначити забезпечення конструктивної підтримуючої взаємодії з іншими людьми, гнучкості у мінливих умовах соціального середовища та власної внутрішньої стійкості.

З'ясування особливостей розвитку і взаємодоповнюючої взаємодії адаптивності та креативності у структурі особистості, вивчення їх інтегрального впливу на розвиток компетентного спілкування майбутніх психологів є перспективним напрямком соціально-психологічних досліджень.

Література

1. Айви А.Е., Айви М.Б., Саймэк-Даунинг Л. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники: практическое руководство. – М., 2000. – С.10.

2. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С. 92-100.

3. Бондаренко І.І. Психологічні умови ефективної професійної адаптації психологів-початківців: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 19 с.
4. Вельдбрехт О.О. Соціально-психологічна адаптованість творчої особистості: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2009. – 20 с.
5. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – М.: Латерна, Вита, 1995. – 152 с.
6. Кузнєцова О.В. Індивідуально-типологічні чинники адаптивності особистості: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського (м. Одеса). – Одеса, 2005. – 20 с.
7. Леонтьев Д.А. Пути развития творчества: личность как определяющий фактор // Воображение и творчество в образовании и профессиональной деятельности. М-лы чтений памяти Л.С. Выготского: Четвертая международная конференция. – М.: РГГУ, 2004. – С. 214-223.
8. Мэй Р. Искусство психологического консультирования. – М.: Независимая фирма «Класс», 1994. – 144 с.
9. Пов'якель Н.І. Генеза креативності як професійно-важливої складової професійного мислення психолога-практика // Актуальні проблеми психології. – Житомир, 2007. – Т. 12, вип. 2: Проблеми психології творчості та обдарованості. – С. 23-30.
10. Санникова О.П. Структура личности: методологический аспект // Науковий вісник Південноукраїнського держ. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 1999. – Вип. 4-5. – С. 49-57.
11. Санникова О.П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці. – Одеса: СМІЛ, 2003. – С. 167.
12. Титаренко Т.М. Кризове психологічне консультування. – К.: Главник, 2004. – С. 29.
13. Ямницький В.М. Процесуальні й змістові характеристики адаптації й творчості: взаємозв'язок і взаємозалежність // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. – Вип. 11-12. – Одеса, 2002. – С. 27-35.

В статье обосновывается положение об адаптивности и креативности как сущностных свойствах личности и сущностных признаках профессиональной деятельности и общения психолога.

Ключевые слова: адаптивность, креативность, сущностные свойства личности, коммуникативная компетентность, профессиональное общение психолога.

The position that adaptability and creativity are essential properties of the individual and significant features of psychologist's professional activity and communication is argued in the article.

Keywords: adaptability, creativity, essential properties of the individual, communication competence, psychologist's professional communication.

УДК 159.922.6:34(043)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ У СФЕРІ ПРАВА

Бойко Ю.Ю.

У статті представлено теоретичний аналіз психологічних особливостей професійної діяльності сучасного юриста, описано змістовий простір та здійснено класифікацію досліджуваного явища.

Ключові слова: сучасний юрист, професійна діяльність юриста.

Постановка проблеми. Професійна діяльність сучасного юриста перебуває в полі зору представників психологічної науки, а також науковців суміжних галузей соціально-гуманітарних знань та юриспруденції. Такий інтерес обумовлюється функцією, яку виконує юридична діяльність у системі організації соціального життя, а також важливістю поставлених перед юридичною громадськістю завдань з розбудови державно-правових інститутів, забезпечення гармонійного розвитку суспільства та стабільності соціального життя.

Метою статті є аналіз, упорядкування, висвітлення багатогранності явища професійної діяльності сучасного юриста та її психологічних особливостей.

Результати дослідження. На нашу думку, психологічний аналіз професійної діяльності фахівця доцільно здійснювати в рамках теорії діяльності, виходячи з праць Б.Г. Ананьєва, О.Г. Асмолова, Л.С. Виготського, Є.А. Климова, О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, К.К. Платонова, С.Л. Рубінштейна, В.Д. Шадрикова.